
JOAN FERRATÉ

AULA CARLES RIBA

Edició a cura de Jordi Malé

Actes de la Jornada d'estudi i evocació
organitzada per l'Aula Carles Riba
i la Residència d'Investigadors
CSIC-Generalitat de Catalunya
i celebrada el 27 de febrer de 2004

RESIDÈNCIA D'INVESTIGADORS
CSIC-GENERALITAT DE CATALUNYA

Barcelona, 2005

JOAN FERRATÉ, UN LLOP SOLITARI

RAMON GOMIS

AQUEST TREBALL es basa en la informació obtinguda d'una llarga entrevista amb Joan Ferraté al seu pis del carrer Brusi de Barcelona —on residia quan passava les vacances a Catalunya, ja que, en aquells dies, la seva residència estable era a Edmonton, al Canadà—, i on, a més de parlar del seu germà Gabriel, també vam parlar de la família, de literatura, del país i d'altres temes més o menys fronterers. També vam tenir un parell de converses ràpides sobre l'entorn reusenc, a l'Hospital Clínic de Barcelona —la seva mare hi estava ingressada—, i poc abans de la seva mort ens vam trucar, de manera més o menys intempestiva; diàlegs difícils —ell ja estava greument afectat per la sordesa— i que només va fer referència a les pintures del Gabriel, a qui n'havia de tenir la custòdia i a altres petits detalls relatius al patrimoni familiar dels Ferraté.

Per completar la informació que necessitava per donar aquesta conferència he entrevistat alguns amics del Joan —gràcies, Xavier Amorós—, revisat fons documentals a Reus i a França i resseguit la bibliografia. El meu agraïment als arxivers i bibliotecaris de Catalunya i França que m'han facilitat la feina i, en especial, a la meva germana Teresa, que m'ha facilitat informació valuosa sobre els Ferraté.

El Joan Ferraté «tenia un posat seriós però cordial, i una pronúncia gutural, arrossegant les erres, com altres membres de la família». Així està escrit. Jo més aviat el descriuria com un llop solitari.

La família

El pare del Joan Ferraté, Ricard Ferraté Gili, va tenir quatre germans, i en van sobreviure tres: el Gabriel, el Joan i l'Amadeu. Tots quatre germans van exercir de vinaters, en el negoci familiar que havia muntat el pare, Gabriel Ferraté, l'avi del Joan.

Ricard Ferraté Gili era advocat, però no va exercir mai. També va iniciar estudis d'enologia, que no va acabar. Encara que fos partícip del negoci vinícola familiar, no es va sentir mai comerciant de vins. Per la societat reusenca era considerat un home intel·ligent, però sentimental i quimèric. Va proposar-se desenvolupar una sèrie d'invents propis (un tipus de cafè soluble —Kavenor—, un concentrat de vi a baixes temperatures, i un aperitiu anomenat FHER, de Ferraté Hermanos), i tots van acabar en un sorollós fracàs i en un daltabaix econòmic que a la fi el portaria al suïcidi. En qualsevol cas, tot i acceptant que Ricard Ferraté —el pare del Joan— no era gaire espavilat pel que fa als negocis, la societat local el considerava un home compromès amb la societat del seu temps, emprenedor i capaç de liderar un bon reguitzell d'activitats culturals i polítiques. Només amb vint-i-un anys va ser fundador de l'Agrupació Excursionista del Centre de Lectura de Reus i també de ben jove va impulsar l'edició de diverses publicacions com el *Foment*, *Revista del Centre de Lectura*, el *Poble* i *Ciutat*.

Ricard Ferraté era un home catalanista i d'esquerra moderada. Rellegint els seus escrits podem afirmar que aspirava a una Catalunya pròspera, urbana, culta i integradora de les classes socials i, atès que ell era un home de fortuna, exercia el mecenatge ja fos amb el patrocini de llibres de pedagogia (*Nuestra Raza*, de Baró, Rabasa i Ferraté; Ed. Hispano-americana, Imp. J. Horta, Reus, 1928), d'excursionisme (*Guia de les Muntanyes de Prades*; Centre de Lectura, 1a edició, Reus, 1928), o de literatura (traducció catalana de *Climats* d'André Maurois, Imp.

Marià Roca, Reus, 1931). De fet, podríem assenyalar que actuava —d'amagat de la seva dona, que detestava algunes d'aquestes aventures editorials— de soci comanditari del Torrell Eulàlia, editor i llibreter (Llibreria Nacional i Estrangera).

El pare del Joan Ferraté va exercir de polític, a Reus. Va ser elegit regidor de l'Ajuntament, a les eleccions municipals de gener de 1934, com a militant del partit Acció Catalana. Quan el 6 d'octubre de 1934 el president Companys va proclamar l'Estat Català, els militars fidels al govern de Madrid van detenir Ricard Ferraté i, juntament amb altres polítics, fou empresonat al vaixell *Manuel Arnús*. Amb la victòria del Front Popular en les eleccions legislatives del 36, al pare del Joan Ferraté li va ser restituïda l'acta de regidor.

Durant la revolta de 1936, Ricard Ferraté va ser president —a Reus— del Socors Roig Internacional. Al maig de 1938, quan la situació al front començava a estar decantada cap al bàndol feixista, Ricard Ferraté va mirar de sortir de Catalunya i establir-se amb la família lluny del merder. Com que tenia una bona relació personal i política amb Josep Serra i Pàmies, dirigent del PSUC i conseller del govern de la Generalitat, que també era de Reus, li va demanar que el recomanés davant del ministre d'Estat de la República Espanyola, Álvarez del Vayo, per tal que fos nomenat cònsol d'Espanya a Bordeus. Des d'aleshores fins a l'any 1942 va romandre a França. En tornar de l'exili l'encaix de Ricard Ferraté a l'entorn social i econòmic franquista va resultar impossible. El seu país havia perdut la guerra. Va intentar sobreviure al desastre però va fracassar.

Amàlia Soler Rosselló, la mare del Joan, quan es va casar amb Ricard Ferraté, tenia 22 anys. Era nascuda —com el seu marit— a Reus. El seu pare, l'avi de Joan Ferraté, va exercir d'advocat, a la mateixa ciutat de Reus. El bufet era prestigiós —el besavi del Joan també havia estat advocat—, portava els assumptes més importants de la ciutat. La mare del Joan Ferraté era una dona alta, intel·ligent i molt bonica, encara que el

seu caminar no era gaire airós. Seductora, corrosiva i de vegades sarcàstica, no perdia mai el sentit de l'humor. Aquest sarcasme el barrejava amb una dosi important de seducció. L'Amàlia Soler era una dona culta. De tant en tant, al mig d'una conversa, i amb l'afany de trobar el matis més adient, utilitzava una frase feta i l'expressava en francès. Llegia novella i, en més d'una ocasió, a mi mateix me n'havia fet comentaris crítics que denotaven que no en feia pas una lectura superficial i anecdòtica.

Amàlia Soler i Ricard Ferraté van tenir tres fills: el Gabriel, el Joan i l'Amàlia.

Joan Ricard Ferraté Soler va néixer a cal Fàbregas, al raval de Santa Anna, núm. 80, 1r, de Reus, el dia 5 de novembre de 1924 (a dos quarts de vuit del vespre), no el 25 de novembre, com diuen alguns llibres (per exemple, *Dinámica de la poesía*, Seix Barral). No havia passat encara un any, que la família es va traslladar a la casa pairal dels avis Ferraté, al mateix raval de Santa Anna, on va viure tota la infantesa. Es tractava d'una casa espaiosa i confortable, on la família Ferraté disposava de servei domèstic, a més d'institutriu i xofer. Els Ferraté-Soler ocupaven dos pisos, en un dels quals hi tenien una àmplia biblioteca i una sala de jocs amb billar.

Vaig anar al col·legi quan tenia set o vuit anys. A casa al final es van adonar que no ens havien enviat a l'escola. A mi, al cap d'uns mesos, ja em van posar en una classe més alta. Era un col·legi de capellans fastigosos, però l'únic de Reus que tenia cara i ulls aleshores. A mi em va ensenyar a llegir, per encàrrec del pare Puig, un noi que tenia un any més que jo, i amb qui després ens vam fer molt amics. Aquest noi és en Xavier Amorós.

El Ricard Ferraté va enviar el seus fills al col·legi dels «Pares de la Sagrada Família», per raons higièniques, ja que era l'escola de Reus que tenia més finestres. L'objectiu principal dels pares Ferraté-Soler era deslliurar els fills de la plaga del

bacil de Koch; de la religió ja mirarien ells mateixos de protegir-se'n. El col·legi instruïa amb més o menys fortuna, segons les virtuts de cada capellà —mestre o ajudant—, perquè l'escola no tenia altre mètode que el del clatellot i la palmeta. Per fer-se càrrec de la qualitat de l'escola, vull assenyalar que quan el Joan Ferraté va anar als «Padres», l'únic mestre que hi exercia era el que feia de director. El Joan Ferraté va ingressar a la tercera classe, la destinada als que pensaven fer el batxillerat.

Els seus amics els primers anys a l'escola van ser el Xavier Amorós i el Josep Salas. Cada matí recorrien junts el camí des del raval de Santa Anna al carrer de Castelar, al nord de la ciutat. A diferència del seu germà Gabriel, no formava part de cap club; era un solitari, tímid, però defensor del seu territori, i no s'estava —quan calia— de defensar-lo a cops de puny.

El estius els passava al mas dels Ferraté, al Picarany i, només en alguna ocasió, de tant en tant, anava a la platja a Salou. Els Ferraté-Soler no hi tenien ni xalet ni caseta. Però, com que eren socis dels Ploms, podien gaudir de la caseta que aquest club d'irònics nedadors tenia instal·lada a la platja de llevant del moll de Salou.

«A casa no érem carques», diu el Joan, «més aviat al contrari.»

Respecte a la meua família, el que jo veig ara és que ens van deixar molta llibertat. Cosa que vol dir al mateix temps que vam estar deixats de la mà de Déu. No vam tenir cap dificultat a llegir qualsevol cosa que ens passés pel cap. A casa hi havia llibres i podíem agafar tots els que volíem. En les nostres relacions fora de casa tampoc hi va haver cap vigilància. La llibertat vol dir també que no teníem guia, ni consell, ni ajut. Aleshores també es va presentar, per fer-ho més interessant, la guerra civil. Jo tenia onze anys l'any 36, al moment que va esclatar la guerra. En vaig fer dotze al novembre. La meua experiència no és igual a la del Gabriel, però el trasbals també el vaig experimentar: era un trasbals de llibertat.

El germà

El Gabriel deia en una entrevista a Baltasar Porcel que, de joves, ell i el Joan no lligaven gaire i que, de grans, van fer-se amics. «Bé, això és una simplificació considerable», em deia el Joan.

Ell hauria hagut de dir que quan érem més joves, abans dels quinze o vint anys, hi havia una distància d'edat, dos anys i mig, que feia que els nostres interessos fossin diferents a cada moment de la vida. Ell va tenir la bicicleta abans. També era més decidit, més agressiu i potser molt més hàbil.

Jugàvem, sí de petits. ¿Que podíem fer-hi, eh? La meva família era una mica anòmala i no es tractava gaire amb la gent. A més, els estius els passàvem a la finca del Picarany, i allà no hi havia veïns ni criatures de cap mena. Quant a la lectura, el tema hauríem de matisar-lo molt. El meu germà va ser d'una precocitat considerable. I em sembla que va començar a llegir literatura seriosa molt ràpidament. Jo també. Però no amb la mateixa intensitat intel·lectual. Jo llegia als deu anys novel·les: Verne, Salgari i, després, Pereda, Palacio Valdés, Soldevila, també. Però el meu germà va adoptar de seguida l'actitud del lector apassionat per la literatura. En canvi, jo era un lector apassionat per la informació que em donaven els llibres sobre la vida.

Més que recomanar-me lectures, les imposava, no pas com a obligació meva, sinó com a obligació de tota persona civilitzada. No obstant, la nostra relació no va ser d'educador i d'educand. Naturalment, el que deia tenia molta influència en mi perquè era més gran i tenia més experiència literària.

A més, el Gabriel, des de ben jove, va manifestar el seu talent natural. Ja a França em duia avantatge, i durant tota la vida em va dur aquest avantatge.

Jo feia versets..., per mimetisme de lectura. M'hauria agradat molt d'escriure coses valuoses. Però no. També duia un diari, que conservo en part. Però, miri, jo era hostil a veure'm fent d'escriptor. Ell tenia un poeta que es deia Riba i el meu es deia Carner.

Guerra civil

El 15 de maig de 1935, el Joan Ferraté es va examinar d'ingrés de batxillerat. L'octubre del mateix any es matriculà a l'Institut de Segon Ensenyament Gaudí de Reus de primer curs. Just en acabar el primer any de batxillerat, esclata la revolta. El 21 de juliol els revolucionaris calen foc al Col·legi de Sant Pere Apòstol, l'escola on estudiaven els germans Ferraté-Soler. No obstant això, i amb una mica de retard, fa el segon de batxillerat durant el curs 1936-1937. A l'institut, ell i el Xavier Amorós comparteixen l'amistat amb Carles Andreu i Abelló i Jaume Aiguadé. Van a una escola de repàs a les tardes. Tenen de mestres Cori Marco, Josefina Pié i Lluïsa Òdena. El Xavier Amorós recorda l'afecció del Joan pel dibuix, i com en fa un de la Cori Marco. Segons diu el mateix Amorós, d'una gran habilitat.

A diferència d'altres companys, el sexe no li interessa. No freqüenta els prostíbuls ni es masturba en companyia. És tímid i solitari. Defuig el tema. Només més endavant els amics tenen referència d'alguna companyia femenina que amaga en un hotel de Reus (Gran Hotel París). Al segon curs no ho aprova tot. Li queden suspeses l'Aritmètica i la Geometria.

Al març del 38 els Ferraté van marxar cap a Barcelona, per la qual cosa ja no va tenir ocasió d'acabar el tercer de batxillerat. A l'expedient acadèmic del Joan s'hi inclou un document d'Estat Català que acredita la família Ferraté-Soler com a anti-feixista.

Abans de marxar, el Xavier Amorós li proposa canviar una

primera edició dels *Camins de França* de Puig i Ferrer pel *Tom Sawyer* de Mark Twain traduït per Josep Carner. El Joan li diu que ho ha de consultar al Biel, i l'endemà accepta la permuta.

La família Ferraté, en arribar a Barcelona, es va distribuir en diferents domicilis de parents i amics. El Joan i l'Àmàlia van estar amb l'oncle Gabriel i la tia Mercè, al xalet que aquests familiars tenien a Pedralbes. Els pares i el Gabriel es van quedar a l'Institut Tècnic Eulàlia, a l'avinguda Reina Elisenda. Joan Ferraté afirma haver estat també en aquest col·legi. La seva germana diu que no. És possible que a l'inici estiguessin a casa de la tieta Mercè i després a l'Institut Tècnic Eulàlia.

Tant el Joan com el Biel van dedicar moltes hores a llegir. Joan Ferraté es delia per Carner. «Cap a l'abril del 1938, em vaig posar a llegir Josep Carner», ens diu.

Va ser una sort meua que tot comencés amb aquest autor. Dels llibres que en vaig llegir aleshores podria citar, per exemple, *La primavera al poblet*, on vaig aprendre a veure'm com una figura més dins del pessebre català, però és clar que no va ser fins als anys quaranta que vaig poder conèixer *Nabí*...

El 23 d'abril de 1938 (dissabte), Joan Ferraté va adquirir *Unitats de xoc* de Pere Calders.

Tenia tretze anys, i era aleshores a Barcelona. A mitjan març el meu pare ens hi havia dut traient-nos de Reus, amenaçat per una ofensiva dels facciosos, i no hi fèiem sinó esperar de tenir-ho tot a punt per poder marxar cap a França.

Devíem arribar a Barcelona coincidint amb els bombardeigs més ferotges de tota la guerra. Recordo les alarmes, les víctimes, les fotos de la runa. Nosaltres, però, ens vam instal·lar a Sarrià, en un col·legi-internat d'un mallorquí casat amb una reusenca, que s'havia convertit en el refugi d'uns emboscats i de gent de pas

diversa, com ara la nostra colla. La planta baixa feia de caserna d'una unitat de mossos d'esquadra. Eren uns cent o cent cinquanta homes que es passaven el dia maniobrant al pati. Deien (els grans ho deien) que aquella pretesa «unitat de xoc» estava farcida de joves burgesos que s'hi havien allistat per no haver d'anar al front. Un dia Lluís Companys els va fer una visita. Jo em vaig situar al peu d'una escala per on havia de pujar, i el president em va donar la mà.

Érem uns quants, els que esperàvem de poder marxar. El primer a fer-ho va ser justament el mallorquí. A nosaltres, a finals de juliol un avionet ens va portar fins a Toulouse: el pare havia aconseguit que el nomenessin cònsol a Bordeus.

Vaig prendre amb mi a França *Unitats de xoc*, la meva compra del dia del llibre. Però quan vaig tornar a Espanya a l'agost de 1940, ja no em vaig endur altre cop el volum que havia triat dos anys abans: ni jo ni el món que m'esperava a l'altra banda de la frontera no érem els mateixos. I, el que és el llibre, no l'he vist mai més.

A Bordeus, la família Ferraté es va instal·lar en un hotel i després, més endavant, al núm. 20 del carrer Montgolfier. A finals d'any van tornar a canviar de pis, van llogar una casa a Cauderan, al nord-oest de Bordeus, en direcció a Lacanau. Tenia jardí, i els germans Ferraté hi van descobrir unes tortugues i en unes caixes, a la cambra de mals endreços, un bon grapat de llibres. El Joan va llegir Balzac, Montaigne, Racine, Rochefoucauld, Laclos, les *Mémoires* del cardenal de Retz, André Gide i Montherlant.

Durant el curs 1938-39 els germans Ferraté van continuar els estudis al Lycée Michel Montaigne. Acabat el curs i ja perduda la guerra a Catalunya, el pare del Joan va deixar la cancelleria de Bordeus, i amb tota la família es va traslladar al Château Peyreau, prop de Saint-Émilion, una propietat esplèndida que pertanyia a uns clients vinaters de la família Ferraté i que

fins fa poc era propietat dels comtes de Neipperg, antics amos de les fàbriques de càmeres i rodets de fotografia Kodak. Saint-Émilion és a quaranta quilòmetres de Bordeus, per la qual cosa els pares Ferraté van buscar una escola més propera per als seus fills, el Collège de Libourne, instal·lat en un antic convent. El Joan s'hi va matricular però no hi va acabar el curs.

El retorn

Als darrers mesos de 1940, el Joan decideix per iniciativa pròpia tornar a Catalunya. Torna amb la seva germana Amàlia i s'installa a casa d'uns familiars, prop de Barcelona.

Vam passar un temps a França i, en tornar, tant el Gabriel com jo sabíem que es podia ser diferent. Afegiré que quan vam marxar era un alumne dolentíssim i a França vaig fer grans progressos, perquè ensenyen molt bé, millor que aquí. A més, quan vam tornar a Espanya, el fet que sabéssim que es podia ser diferent ens va ajudar moltíssim a no caure en la imbecilitat proposada.

El Xavier Amorós em deia que, en tornar de França i trobar-se de nou amb el Joan, aquest li va deixar anar: «Xavier, no saps res de literatura, ets un ignorant». Aquesta anècdota, al meu parer, reforça la seguretat intel·lectual que la curta estada a França va donar al Joan Ferraté.

A l'octubre de 1940, el Joan va continuar els seus estudis intern al Col·legi Valldemia (a Mataró) i s'examinà a l'Institut Balmes. Va aprovar l'Aritmètica i la Geometria, que duia pendents de segon. Va obtenir un 9 global amb honors. Qualificacions similars va obtenir per al quart, amb només un global de 5,8 per al cinquè. El següent curs, el sisè, el va seguir a l'Escoles Pies de Barcelona, amb exàmens a l'Institut Balmes i qualificacions globals de 8,1. El mateix 42-43 aprova el setè

(devia fer dos cursos en un). El 14 d'octubre de 1943 obté el títol de batxiller.

Inicia estudis de dret i després de lletres a la Universitat de Barcelona.

Tuberculosi

La tuberculosi va afectar les dues branques de la família Ferraté-Soler.

L'oncle Antoni Soler va morir l'any 1928 de diabetis i tuberculosi al mas Picarany (al lloc on havia mort, l'avi del Joan, el pare de l'Antoni, hi va fer construir una capella). Joan Ferraté Gili, és a dir, l'oncle del poeta Joan Ferraté per la branca paterna, també hi va morir de tuberculosi durant la guerra civil, el 22 de desembre de 1936.

La tuberculosi, als anys quaranta, era una malaltia molt greu. D'aquí que els pares del Joan es preocupessin per portar els seus fills a escoles amb finestres (com el Col·legi de Sant Pere Apòstol dels «Padres de la Sagrada Família»), encara que no combreguessin amb les virtuts pedagògiques i religioses de l'escola. I, no obstant haver pres aquestes precaucions, l'any 1948, el Joan s'encomana de tuberculosi. «Convalescent / d'una causa que la gent / del meu temps tenia por / fins d'esmentar.»

Per consell del Dr. Sabaté, el millor tisiòleg de Reus, el Joan inicia una cura de repòs al mas Picarany, al peu de les muntanyes d'Almòster. Hi va romandre dos anys. Pocs amics l'anaven a visitar, la tuberculosi s'encomana. El Xavier Amorós ho feia de tant en tant, a peu des del xalet on residia, a Reus, per la riera de l'Abeurada, quaranta-cinc minuts a peu. El Biel hi passava temporades. Fou l'època que dedicà a la pintura. Algun cop, algun company de *Laye* els visitava (en parla Carlos Barral, a les seves memòries).

A partir de 1944 el negoci dels germans Ferraté (pare i on-

cles del Joan) va cada vegada pitjor. Per acabar-ho d'adobar els germans es barallen. El 16 de juny de 1951, arruïnat, el pare del Joan se suïcida, si bé abans ha concertat una pòlissa d'assegurances que permetrà a la família seguir endavant.

El llop solitari

Els llops són animals familiars que aconseguixen els seus recursos en família. El Joan Ferraté —com els llops— fou un home que sempre defensà la família i el seu territori. De naturalesa tímid, s'enfrontà a cops amb els seus companys als primers anys d'escola. Després defensà el Gabriel quan calgué. De les bajanades que del Biel es digueren. Enfront de l'inspector de la policia franquista, un tal Creix, quan el Joan considerà que el Gabriel havia estat traït per un conegut intel·lectual comunista. I no sols això: també defensà, amb la mateixa força i acritud, l'obra literària del seu germà. «És el meu germà», digué en una entrevista.

No he tornat a Reus d'ençà de fa molts anys. Vaig venir a estudiar a Barcelona, i era a Reus només durant les vacances. Però no tenia contactes ni formava part de cap colla. Jo era molt tímid i encara ho sóc. Aleshores era patològica la meva timidesa. Ha estat una falla de la meua vida, la falta de vida completa d'adolescent. La peculiaritat ferrateriana no ve d'enlloc.

El llop, si no és el líder de la família, fuig i busca, solitari, un nou territori. El Joan va ser el primer a tornar de l'exili, i se'n va anar a estudiar —lluny de l'entorn de família i amics— a Mataró. Fou el primer Ferraté-Soler que va deixar de viure a Reus. Després treballà a Cuba i al Canadà.

Jo vaig marxar aviat de casa. Necessitava viure sol. Jo volia fugir de la família, però després vaig voler fugir del país... Potser

la família era una mica desordenada, però és que jo estimo molt l'ordre.

També ell va intentar construir el seu territori. Potser no ho va aconseguir, però, en qualsevol cas, sabem el que no va voler.

Em sembla que tota la gent de Reus són beneits. El record que en tinc és que tots eren uns beneits i uns brètols. Potser això em ve del que vaig patir en aquella època a causa de la meva timidesa. Hi vaig trobar una quantitat de bojos! El Gabriel era un d'ells. A Reus són coneguts per això, per ser brètols, i s'ho cultiven, els agrada. Per tant, la peculiaritat de la meva família em sembla que era la normalitat en moltes famílies.

El Joan Ferraté des de 1952 no va tornar mai més a Reus. Per ser més precisos, hi va fer una visita esporàdica, circumstancial, fa pocs anys, però això no crec que invalidi el meu argument: Joan Ferraté fou el gran llop solitari.